

Jegyzetek: (1) Tolsztoj világtudatára lásd: Török Endre: **A harmadik ember** (Nagyvilág, 1972/2), »Járjatok fényben, amíg van fény« (Kortárs, 1978/7), és **Utópia és célszerűség** (Valóság, 1978/7) című tanulmányait. — (2) Tolsztoj: **Napló**, 1910. április 20. T. Művei, 10. kötet, Bp., 1967. 906. — (3) Füst Milán: **Gondolatok vázlata Tolsztoj Leóróól**, 3. (Emlékezések és tanulmányok, Bp., 1956. 368—369.) — (4) I. Ny. Kramszkoj: **Piszma**, II. Moszkva, 1937. 429. (Idézi: N. N. Guszev: **Letopisz zsziznyi i tvorcsestvja L. Ny. Tolsztogo**, I., Moszkva, 1958. 641. — (5) Tolsztoj: **Polnoje szobranijje szocsinenyij**. Jubileumi kiadás, kilencven kötetben, Moszkva, 1928—1958. 83. kötet, 327. levél. — (6) Tolsztoj: **Háború és béke**, IV. könyv, I. rész, 16. fejezet. — (7) Tolsztoj: **Anna Karenina**, VIII. rész, 8. fejezet. — (8) Guszev, im. 641. — (9) Tolsztoj: **Az ifjú cár álma**. T. Művei, 3. Bp., 1965. 800. — (10) M. Heidegger: **Sein und Zeit**, 51. §. — (11) Tolsztoj: **Háború és béke**, im. — (12) A tanulmányban szereplő összes többi idézet: az **Iván Iljics halálának Szöllősy Klára fordította szövegéből**, T. Művei, 2. Bp., 1965. 573—631.

LEV TOLSZTOJ

MINDENNAPRA

Életének utolsó tíz esztendejében Tolsztojt egyre inkább az foglalkoztatta, hogyan szolgálhat a fiktív művészi világ közvetett hangja helyett a közvetlen tanítás hangján az ember mindennapi világában. Hogyan adhat tanácsot nem pusztán az olvasási folyamat élménységére korlátozottan, hanem a hétköznapi ügyes-bajos kérdéseiben. Összegyűjtötte életművéből azt, amit e célra megfelelőnek vélt, novellát, naplójegyzetet, elszórt gondolatait, s hozzácsatolta mindehhez az emberiség legkiválóbb szellemeinek tanítását Konfuciusztól Buddháig és Mohamedig, Jézustól a keresztény világ szinte valamennyi jelentős gondolkodójáig. Gyűjteményének zömét mások gondolataiból formálta. A sztoikus Senecán és Marcus Aureliuson kívül legtöbbit említett szerzői az Evangélisták, Pascal, Rousseau, Kant, Schopenhauer. Helyet engedett több 19. századi gondolkodónak, hozzá közel- és távolállónak egyaránt: számos szemelvény hirdeti Carlyle, Channing, Henry George, Emerson, Lammenais, Lichttenberg, Mallory, Thoreau szemléletét.

Az összeválogatott anyag szerkesztésével Tolsztoj sokat bajlódott. Nemezszer abba is akarta hagyni az óriási munkát, vagy az elkészült részek helyett újakat tervezve, meg akarta semmisíteni őket. „A Mindennaprát úgy kellene összeállítani — írta 1906. október 11-én Naplójába —, hogy minden napra jusson egy vallási, metafizikai gondolat, amely meghatározza az ember helyzetét a világban, a másik pedig — hasznos irányelv legyen, amely elősegíti a jó életet.” (Tolsztoj Művei, 10. Bp., 1967. 848.) Így is állt össze végül a nyolc könyvből álló mű: fejezetcímei napok január elsejétől december harmincegyedikéig. Az egyes napok alatt szentenciák, magvas és bölcs gondolatok, kisebb-nagyobb elmefuttatások sorakoznak, s a nehéz szövegeket „heti” vagy „havi olvasmányok”, egy-egy példázatát oldják, de erősítik is meg.

Könyvét Tolsztoj 1904 decemberi ajánlásával bocsátotta a nyilvánosság elé. A sorjában megjelenő köteteket izgatott figyelemmel fogadták az akkori Oroszországban. Ennek az érdeklődésnek tudható, hogy a hamarosan világszerte ismert munkát a magyar Gutenberg Kiadó is megjelentette 1930-ban, Szini Gyula, Salgó Ernő és Németh Andor fordításában. Szemelvényeink — egy-egy magyartalanságot kivéve — ezt a fordítást követik.

A mérhetetlen anyagból keveset, de egy képpé formálót és Tolsztojra is jellemzőt lehetetlen volt válogatni. Igyekeztünk mennél többet adni az író saját gondolataiból, másokét pedig csak akkor fölhasználni, ha kivált értékesek és Tolsztoj is többször idézi őket. Csakúgy, mint ő, zárójelben jelezzük a szerzők nevét. Nem riadtunk vissza attól, hogy néha egymásnak felelő részleteket illesszünk egymás mellé. Mert Tolsztoj sem szűk látókörű pedagógiával figyelte az emberi sorsot.

Újra érvényt kell szerezni annak a minden romlatlan emberben élő tudatnak, hogy az ember boldogságának elkerülhetetlen feltétele nem a lustálkodás, hanem a dolog. — Hogy az embernek dolgozni kell, hogy munka nélkül szenved és unatkozik, mint ahogy a hangya és a ló is szenved és unatkozik.

A testi munka nemcsak hogy nem zárja ki a szellemi tevékenység lehetőségét, nemcsak hogy emeli annak értékét, de még buzdít is rá.

Mint ahogy a taposómalom öszvére kénytelen körben járni, úgy az ember sem lehet meg anélkül, hogy valamivel ne foglalkozzék. Abban tehát, hogy az ember dolgozik, nincs több érdem, mint abban, hogy él. Egyedül az a fontos, hogy mit művel.

Látjuk, amint valami jelentős állást betöltő férfi hirtelen összeesik és meghal, ahogy egy másik szemlátomást sorvad, napról napra gyengül s végül elenyésszik. E megrázó események jóformán észrevétlenül maradnak, senkit sem indítanak meg. Az emberek oly kevésbé törődnek az ilyesmikkel, mintha hervadó virágokról, vagy hulló falevelekről volna szó. Csak a megüresedő állás kelti fel irigységüket, s már érdeklődnek, hogy betöltötték-e azt és kivel. *(La Bruyère)*

Semmi sem nemesíti jobban az embert, mint a munka. Munka nélkül az ember képtelen emberi méltóságát megőrizni. Ez az oka annak, hogy a henység annyit törődnek külső pompájukkal. Tudják, hogy a kiruházkodás nélkül mindenki megvetné őket.

Ha az ember élete nem alkalmazkodik lelkiismeretéhez, lelkiismerete fog, a maga megbódulásaival, alkalmazkodni életéhez.

Azt kérdezed, milyen úton juthatunk el a szabadsághoz? — Meg kell tanulnunk azt, hogy mi magunk különböztessük meg a jót a rossztól, és nem szabad a tömeg útmutatása szerint cselekednünk.

A szabadságot nem a szabadságra való törekvés, hanem az igazságra való törekvés útján érjük el. A szabadság nem célpontja, hanem csak következménye valaminek.

Minél nagyobb megbecsülésben részesülnek a tárgyak, szokások és törvények, annál alaposabban kell utánanéznünk, vajon megérdemlik-e ezt a nagy megbecsülést.

A szabadságot nem ember adhatja meg másik ember számára. Mindenki csak saját magát szabadíthatja fel.

Az emberi természetet kétféle szempont szerint lehet szemlélni: először az ember hivatása szerint és akkor az ember nagy és felülmúlhatatlan; másodsor az ember szokásai szerint (mint ahogy egy ló vagy kutya természetét ítéljük meg a futóképességükből), és ekkor az ember alacsony és förtelmes. E két oldalt szemlélve alkotják meg a filozófusok véleményüket az emberről. És egy részük tagadja a másik rész ítéletének helyességét. Egy részük ezt mondja: az ember nem született magasabb cél betöltésére, mert összes cselekedetei ellentmondanak ennek; másik részük ezt mondja: az ember csak eltávolodik a rendeltetésétől, ha alacsony cselekedeteket követ el. *(Pascal)*

Rossz dolog fölingerelni az embereket azért, hogy a náluk meggyökeresedett szokásokat túllépi az ember, de még rosszabb túllépni a lelkiismeret és az ész követelményeit azért, hogy túlságosan is igyekeznek az ember eleget tenni a bevett szokásoknak.

A bölcs mindent magában keres, a balga mindent másokban. *(Konfuciusz)*

Az igazság felismerésének legnagyobb akadálya nem a hazugság, hanem az igazság látszata.

Nem az van távol az Istentől, aki létében kételkedik és ezért kétségek kínozzák, hanem az, aki másnak szavára hiszi el az Isten létét vagy nemlétét, és nem kételkedik abban, amit mondtak neki.

Mint ahogy Isten mindent lát, ő maga azonban láthatatlan, úgy a lélek is láthatatlan, ámbár a lélek minden. *(A. Talmud)*

Minden az ég hatalmában áll, ama vágyunkon kívül, hogy Istent szolgáljuk-e vagy saját magunkat.

Nem tilthatjuk meg a madaraknak, hogy fejünk felett repüljenek, de nem hagyjuk azt, hogy fészket rakjanak rá. Éppúgy nem tudjuk meggátolni, hogy rossz gondolatok felmerüljenek a fejünkben, de elég erősek vagyunk ahhoz, hogy ne hagyjuk, hogy fészket rakjanak ott és kikeltsek és táplálják a rossz gondolatokat. *(Luther után)*

Jobb, ha az ember kevesebbet tud, mint amennyit tudhatna, mint ha többet tud, mint amennyi szükséges. Ne félj a tudatlanságtól, inkább a felesleges, túlterhelő és csak becsvágyból megtanult tudástól félj.

Az ember lábába került szálkát úgy szokás eltávolítani, hogy egy másik szálka segítségével kitoljuk, de amint ez megtörtént, mind a két szálkát eldobják. Éppígy, az értelem is csak arra való, hogy kiküszöbölje azt az értelmetlenséget, amely az isteni „én” meglátását homályossá teszi előttünk, de önmagában az értelemnek nincs semmi értéke. Csak eszköz. *(Bráhmán bölcsesség)*

Ne tekintsd a tudományt koronának, amellyel hivatkozhatasz és fejszének sem, amellyel kenyeredet keresheted. *(A Talmud)*

Saját gondolataidban keresd az igazságot és ne dohos könyvekben.

Ha a holdat akarod látni, akkor az égre kell felnézned és nem le a tócsába.

(Perzsa mondás)

Aki nem gondolkodik önállóan, szuggesztíója alatt áll valaki másnak, ki helyette gondolkodik. Valakitől gondolatok tekintetében függeni lealázóbb szolgáltság, mint a testet tulajdonába adni.

A vitázás mindig inkább elhomályosítására, semmint felderítésére szolgál az igazságnak. Az igazságnak a magányosságban kell érnie. Ha megérett, oly világgossá válik, hogy vita nélkül elfogadják.

Úgy látszik, szabad a gondolat. De az emberben van valami hatalmasabb, valami, ami irányítani tudja a gondolatot.

Kevesebbszer tévedünk azért, mert helytelenül gondolkodunk, mint inkább, mert kárhözhatni valóan élünk.

Jobban szeretni a kevés jót, mint a sok rosszat, sőt, mint a sok középezt: seholsem oly fontos ez, mint a tudás terén.

Olvassátok el legelőször is a legjobb könyveket, mert különben sohasem jutok hozzá, hogy elolvassátok őket. *(Thoreau)*

Az ember csak akkor olvasson, ha saját gondolatainak forrása elakad, ami bizonyára a legjobb fejjel is megtörténik. Ellenben ha a könyvvel, amelyet keztekbe vesztek, a saját őszerejű gondolataitokat úzítok el, bűn ez a szent szellem ellen. *(Schopenhauer)*

A mérges anyag és a szellemi mérge közt csak az a különbség, hogy a legtöbb mérgező anyagnak undorító íze van, míg az újságok és rossz könyvek alakjában jelentkező szellemi mérgek többnyire csábítók és annál csábítóbbak, minél romlottabb fízlésből fakadnak.

Az ember magányosan hal meg és ugyanolyan magányosnak érzi magát belső életében.

Gyermekkorunktól kezdve halálunkig, akármikor következik is ez be, az emberi lélek mindig növekszik, mindinkább tudatára jut a saját szellemiségének, mindinkább közeledik az Istenhez és tökéletesedik. Akár tudjuk, akár nem, akár akarjuk, akár nem, ez a folyamat folyton előrehalad. Ha azonban tudod és akarsz azt, amit az Isten akar, akkor az életed szabad és örömteljes lesz.

Minden gondolatot, akárkitől ered is, meg kell vizsgálnunk, és minden gondolat, akárkitől ered is, figyelmet érdemel.

Senkitől és semmitől ne félj. Ami a legértékesebb benned, annak senki és semmi nem árthat.

Ha szidalmaznak, elítélnek, — örülj. Ha elismernek, dicsérnek — vigyázz magadra, szomorodj el.

Sohase hallgassatok azokra, akik másokról rosszat, rólatok pedig jót mondanak. A leglényegtelenebb kicsiségeknek is részük van a jelen fejlődésében.

Ne mondd, hogy a kis dolgoknak nincs jelentőségük. Csak igazán erkölcsös ember látja a kis dolgok roppant jelentőségét.

Sose igazoljátok magatokat.

Ó, ha éppúgy félnének az emberek az égtől, mint az emberektől, ó, ha úgy volna! Mert aki gaztettet követ el, mindig csak arra gondol, bár ne tudnák meg az emberek. *(A Talmud)*

Semmi nem segíti elő annyira a henyélést, mint a haszontalan locsogás-fecsegség. Ha az emberek hallgatnának és nem koptatnák szájukat üres szóbeszéddel, amellyel unalmukat úzik el, nem bírnák elviselni a téltlenséget.

Az ostobák ott rontanak be, ahová az angyalok nem merészelnek belépni.

Kétféle szeretet van.

Az egyik: egyszerűen szeretem az embereket anélkül, hogy a szeretetet egységes, minden emberben meglévő szellemi princípiumnak felismerném.

A második értelemben való szeretet: minden emberben csak egyet szeretek, mégpedig a minden emberben meglévő, egységes szellemi princípiumot.

A különbség az első és második szeretet közt az, hogy az első esetben csak addig szeretem az embereket, amíg nekem kellemes.

A második esetben azonban, amikor az embereken lényüket szeretem, amely csak valamennyiben van közösen, szeretni fogom őket akkor is, ha kellemetlenek nekem.

Az első esetben szeretetünk tárgyát folyton változtatni fogjuk, változtatni fogjuk feleségeinket, barátainkat, férjeinket stb., mert maguk az emberek is, akiket szeretünk, megváltoznak és mert érzéseink is megváltoznak irányukban.

A második esetben saját szellemi fejlődésünk foka szerint mindig jobban fogjuk szeretni azt az isteni, szellemi princípiumot, amelyet mind világosabban ismerünk fel minden emberben.

A vallásnak sokkal magasabb szándékai vannak, mint hogy derék, becsületes embereket neveljen. Eleve fölteszi, hogy ilyen emberek léteznek, és a vallás legfőbb célja, hogy a derék, becsületes embert magasabb nézőpontra emelje. (*Lessing*)

A földi élet legközelebbi célja az értelmes ember szemében: a világ összes lényének egyesítése. Eleinte, egyre jobban engedelmessé az ész törvényeinek, csak néhány ember fogja megérteni, hogy az élet üdvösségét nem azzal érjük el, ha minden egyes lény a maga személyes boldogságára törekszik, hanem azzal, ha minden egyes lény az összes többi lények üdvére törekszik. Azután egyre többen és többen fogják ugyanazt megérteni, vagy ugyanerre a belátásra jutnak az összes többi lények is.

Kerülj minden mesterkéeltséget, kirívót, mindent, ami feltűnést kelt. Semmi sem segíti jobban elő az emberek közeledését, mint az egyszerűség.

Az egyszerűség mindig vonzó. Ezért oly vonzó a gyermekek és az állatok.

Valójában csak saját alap gondolatainkban rejlik igazság és élet; mert az emberek tulajdonképpen csak ezeket értik meg egészen. Mások egészen idegen gondolatai, amelyeket olvastunk: idegen lakoma maradékai, idegen vendég viselkedés ruhái. (*Schopenhauer*)

Ha megbánod is egyszer, hogy nem beszéltél, százszor megbánod, hogy nem hallgattál.

A családi kötelek csak akkor szilárdak s csak akkor szolgálnak az ember javára, ha nem csupán családi, hanem vallási kötelek is egyúttal, ha a család valamennyi tagja egy Istenben s annak törvényeiben hisz.

Egyébként a család nem az örömök, hanem a szenvedések forrása.

A családi önzés kegyetlenebb, mint a személyes önzés. Az az ember, aki szégyelne más embernek jólétét valakiért feláldozni, egyenesen kötelességének érzi más emberek szerencsétlenségét és nyomorát családja javára fordítani.

Saját gonosztetteink legáltalánosabb s legjogosulatlanabb igazolása, hogy családunk érdekében történik.

A legpiszkosabb fukarságot, megvesztegethetőséget, munkáskizsákmányolást, tisztességtelen ipart — mindent családjuk iránt érzett szeretettel igazolnak az emberek.

Az igaz szavak nem kellemesek. A kellemes szavak nem igazak. A jók nem civakodnak. A civakodók nem jó emberek. (*Lao-ce*)

Vagy Isten szolgája vagy, vagy az ember szolgája: egy a kettő közül.

Egyesek azt mondják: „Térj magadba és nyugalmat fogsz találni.”

Mások ellenben ezt ajánlják: „Menekülj saját magadtól, igyekezz elfelejteni magadat és keresd boldogságodat az élvezetekben.” Ez sem helyes tanács, már azért sem, mert például ezen az úton nem lehet elkerülni a betegségeket.

Nyugalom és boldogság nem bennünk van, de rajtunk kívül sincs. Nyugalom és boldogság csak Istenben van, aki éppúgy bennünk van, mint kívülünk. (*Pascal*)

Az emberek csak akkor nem hisznek Istenben, ha valamilyen hazugságban hisznek, amelyet istenként tisztelnek.

Az igazi hitet ezen a világon leginkább a közvélemény pótolja: az emberek nem hisznek Istenben, hanem azokban a hamis formulákban, amelyekkel az emberek az istentiszteletet akarták helyettesíteni.

Az átutazók bepiszkítják és megrongálják a fogadó helyiségeit és azután gáncsolják a fogadó tulajdonosát, ki azokat nekik szabad rendelkezésre bocsátja. Ugyanígy gáncsolják az emberek Istent is a világ fogyatkozásai miatt.

Aki igazán szereti Istent, nem kívánja, hogy Isten is vizontszeresse. (Spinoza)

Személynek lenni korlátozottságot jelent, ezért Isten, bárhogy fogjuk is fel, nem személy. Az imában azonban Istenhez fordulunk.

Hogy lehet a személytelenhez fordulni?

A csillagászok tudják, hogy az égbolt csillagai nem az ő látóterükben mozognak, hanem a föld mozog, melyen csillagvizsgálóستól és távcsövestől állanak, és mégis nem a föld, hanem a csillagok mozgását jegyzi fel. Nem megy másként. Ugyanúgy van az imádsággal is. Isten nem személy. Én azonban személy vagyok és ezért Istenhez való viszonyomat nem tudom másként kifejezésre juttatni, csak úgy, hogy mint személyes Istenhez fordulok hozzá, bár tudom, hogy Ő nem lehet személy.

A halálfélelem természetellenes. A halálfélelem — büntudat.

Abból származik, hogy az emberek életnek csak azt a parányi részt tekintik, amelynek saját képzeletük szabott határt.

Aki az egész világot betöltő napvilágot látja, ne ítélje el és ne vesse meg a babonás hitű embert, aki bálványában ugyanannak a fénynek csak egy sugarát látja, és azt a hitelment se, aki vak és nem lát semmiféle fényt.

A kereszt, amelyet az ember hord, egy nagyobb, hosszabb szárból áll, amely Isten akaratát jelképezi és egy kisebb, vízszintes szárból, amely az ember akaratát jelenti. Ha saját akaratodat egy irányba viszed Isten akaratával, a kereszt minden terhe megszűnik.

Egy valódi művészi remek azt a hatást kelti, hogy a műélvező és a művész közt nincs többé válaszfal, sőt, nemcsak a műélvező és a művész közt nincs, hanem a műélvező és mindazon emberek közt sem, akik rajta kívül azt a műremeket élvezik. A művészet vonzóereje és sajátossága éppen abban áll, hogy egyéniségünk ilyen módon megszabadul a más emberektől való elszigeteltségtől, hogy egybeolvad a mások egyéniségével.

„Az én életem abból áll, hogy teljesítsem akaratát és végrehajtsam művét Annak, aki engem küldött” — mondta Krisztus.

Mindegyikünknek ki van szabva ez a mű. Nem tudhatjuk, miből áll ez egész mű, amit Isten rajtunk keresztül végez, de lehetetlen nem tudnunk, hogy miben kell állnia benne való részvételünknek.

A virágok szirmai lehullanak, amint a gyümölcs elkezd nőni. Ugyanígy le fognak hullani rólad az összes gyengeségeid, amint az Isten tudata elkezd növekedni benned.

Ha évezredekben át borul is sötétség valamilyen helyre, nyomban világosság lesz ott, amint fény hatol be oda. Ugyanúgy van a lelkeddel is: akármilyen soká nyeli is el a sötétség, nyomban világosság tölti be, amint Isten nyitja ki benne a szemét.

(Brahmán bölcs mondás)

Semmi sem olyan ártalmas az erkölcsi tökéletesbülés szempontjából, mint saját javulásunk tudata.

Szerencséd, hogy az erkölcsi javulás folyamata oly észrevétlenül zajlik le, hogy az ember az elért eredményt csak hosszabb idő elmúltával veszi észre.

Amikor azonban azt hiszed, hogy tökéletesebbé lettél s ezt meg is állapítod magadról, vedd tudomásul, hogy tévedsz, mert vagy megállapodtál, vagy visszafejlődöttél.

Minden madár tudja, hova kell építenie a fészket. Lakhelyének tudásával arról tesz bizonyosságot, hogy tudja a rendeltetését. Csakugyan úgy volna, hogy az ember, ki az összes teremtmények között a legokosabb, nem tudja, amit a madár tud?

(Kínai bölcsesség)

(Válogatta Balázs Katalin)